

ОРИГІНАЛЬНІ СТАТТІ / ORIGINAL PAPERS

УДК 159.964.21

DOI 10.32782/upj/2025-3-2-2

ПСИХІКА, ТА ЯК ВОНА ВЛАШТОВАНА

Валерій Дорожкін, д. психол. н., професор, професор кафедри ТПП
Національного університету «Львівська політехніка»,
сертифікований член європейського реєстру психологів EFPA,
голова проєкту «Психологи на війні»,
Модератор Дивізіону «Психоаналітична психологія і психотерапія» НПА
м. Київ, Україна

THE PSYCHE, AND HOW IT WORKS

Valeriy Dorozhkin, Sc.D., Professor
Department of Theoretical and Practical Psychology
Lviv Polytechnic National University
Psychoanalytic Psychology and Psychotherapy Division
National Psychological Association
Kyiv, Ukraine
<http://orcid.org/0000-0001-7755-1343>
v.dorozhkin1975@gmail.com

Постановка проблеми. Обговорення явищ, які описані у цій статті, почну з одного факту психічного життя дитини. Він пов'язаний з принциповою готовністю немовляти бути названим і визначеним Іншими – особами опіки. Дитина народжується в певному сенсі чистим аркушем. Але тут не мається на увазі *tabula rasa*, на якій «досвід виводить свої письмена», у розумінні Дж. Локка. Йдеться про те, що до народження дитина ще не включена в символічний простір культури. І вводять її в цей простір з моменту появи на світ батьки, насамперед мати. Дитині дають ім'я і визначають її потреби за допомогою засобів їх задоволення. Немовля ж не знає своїх бажань і переживає їх, скоріше, як напруження і дискомфорт. Навпаки, мати завдяки тому, що забезпечує розрядку напруги і знімає дискомфорт дитини, привчає немовля слідувати за нею свідомістю, яка тільки зароджується.

Якщо продовжувати розвивати заданий контекст, то матір панує у внутрішньому

світі дитини. Вона знайомить дитину з тим, як та влаштована, надає сенси бажанням і потребам, відокремлює самі бажання одне від одного, структурує поле взаємин, визначає поведінкові коди – все це саме собою формалізує і структурує психіку. Загалом, матір збирає дитину з хаосу розрізнених відчуттів у певну цілісність, якій вона задає місце, статус, значення, функції тощо. Усе це створює первинне Я дитини. Додатково зауважу, що матір виліплює дитину з неоднорідного психічного матеріалу, який має свої потенціали розвитку і резистентні місця. Тому, ще раз повторюю, кожна конкретна дитина не є *tabula rasa* і відрізняється від інших дітей своїм предзаданим генетикою психічним матеріалом. Цей матеріал створює активне поле, яке насичене власними потенціалами й інтенціями і з яким материнська особа має справи.

Описаний процес є зустрічним і забезпечується принциповою відкритістю психіки немовляти та «потребою» цієї психіки бути

визначеною, дооформленою. «Потреба» ця передзадана кількома моментами. По-перше, людська психіка розвивається в контакт з зовнішніми психічними системами (Максименко, 2000). По-друге, процеси опредмечування і розпредмечування, які є невід'ємною функцією уваги, створюють дискретність світу та диференціюють сприйняття психічної реальності з первинного синкретичного поля до світу окремих об'єктів. Зокрема, від цього залежить адаптація дитини та адекватність її сприйняття зовнішнім подіям і процесам, як із ними знайомі ми – дорослі. По-третє, дитина перебуває в базових станах залежності та прив'язаності до материнської особи (Spitz, 1965; Bowlby, 1999). Саме тому вона слідує за особами опіки, намагається відповідати їм та бути схожою на них. Похідною від цього процесу стають психічна мімікрія та уподібнення. Наслідками базової прив'язаності виступають запозичення символічного поля речей та їхніх значень і входження у простір культури. Саме прив'язаність структурує психіку дитини та формує її за допомогою батьківських імаго.

Нарешті, по-четверте, разом із культурно заданими значеннями немовля інтеріоризує ставлення до себе, яке згодом перетворює на самоставлення. Дитина засвоює позицію, з якої дивиться на себе очима матері або іншої особи опіки, та привласнює їхній погляд. Зовнішній погляд може відображати немовля або як коханого, дивовижного, або як відкинутого, потворного, жахливого та ненависного. Цей самий погляд формує всередині психіки дитини третю позицію – місце, з якого випромінюється оціночне самоставлення.

Визначення, які дитина приймає і засвоює, впливають на її психіку і надають первинну форму Я. Надалі вона розвивається у більш досконалу форму. Вона коректується іменем, яке дають дитині, ставленням до неї, її символічним значенням у просторі сім'ї, етичними максимами «добрий / поганий», культурним значенням її статі та сенсом статі дитини для сім'ї, її сімейними та соціальними ролями тощо. Дитина постійно відбивається в реальних і соціальних дзеркалах (очах Інших), що пізніше переходить у самосприйняття і самооцінювання. Весь освітньо-виховний процес

тренує «потребу» маленької людини бути визначеною Іншими і переводить цю потребу на рівень «готовності бути визначеною Іншими». Окремим аспектом цього процесу стають сформовані психічні навички запозичення зовнішніх визначень і, найголовніше, стосунків та взаємин, які згодом переходять у внутрішні процеси саморегуляції і забезпечують циркуляцію психічної енергії.

Наведена описова концепція розвитку психіки немовляти належить до поширених і відомих у психоаналізі. Мою увагу привертає інше: як саме виховання, навчання та соціалізація здійснюють формоутворювальну функцію для психіки? Цьому присвячена ця стаття. Також у тексті порушено питання формування окремих інстанцій психіки з точки зору внутрішніх перехідних об'єктів, якими виступають спочатку материнський об'єкт, а далі часткові та похідні об'єкти, які подвоюють, потроюють та тиражують материнський об'єкт. Для розвитку альтернативних ідей потрібні нові поняття. Серед них окремого значення набувають концепти «психічна пуповина», «плацента», «тунелювання» та «конектор». Буду розвивати їх у змісті статті. Крім того, деякі класичні поняття з'єднуюватимуться у несподіваних формах та зв'язках. До цього потрібно бути готовим.

Додатково зауважу, що модель, яка представлена в статті, стосується віку від 0 до 2,5 років. Мене цікавить початок становлення психіки і певні фонові випромінювання раннього досвіду у психічне життя дорослого Суб'єкта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість теорій і концепцій у психології присвячена становленню та розвитку особистості (М. Й. Боришевський, Л. П. Журавльова, З. С. Карпенко, В. В. Клименко, С. Д. Максименко, М. М. Обозов, С. Л. Рубінштейн, М. В. Савчин, Т. М. Титаренко, Т. С. Яценко) або походженню свідомості Суб'єкта (Р. Барт, М. Бахтін, Л. Вітгенштейн, Е. Гуссерль, Ж. Дельоз, Ж. Лакан, В.О. Татенко). А от якщо брати психіку як цілісність, то поглядів на її онтогенетичний розвиток не так вже й багато. Психоаналіз базується на моделі З. Фрейда (Freud, 2010), який виділив Я, Над-Я та Воно; структурний психоаналіз спирається на кон-

цепцію психіки Ж. Лакана, де описані три реєстри: Реальне, Уявне та Символічне (Lacan, 1991); когнітивна психологія використовує модель когнітивного розвитку психіки, яка сходиться до теорії ментального розвитку дітей Ж. Піаже (Piaget, 2001); психологія діяльності переважно побудована на теорії розвитку вищих психічних функцій Л. Виготського (Виготський, 1984). Я теж представлю концепції розвитку психіки на сторінках цієї роботи. Окрім відомих теорій, буду використовувати критерій очевидності (О. Фільц). Усі ми є користувачами психіки, тому запрошую перевіряти та відчувати нижченаведені ідеї на собі.

Для подальшого розуміння матеріалу важлива рамка сприйняття. Перша її частина пов'язана з тим, що розвиток психіки у статті буде розглянутий не протягом усього онтогенезу, а тільки у період перших 2,5 років життя. Інший важливий аспект, на який ми будемо спиратися, – це внутрішньоутробний розвиток, коли дитина ще навіть не народилась. Ембріогенез створює певні умови для розвитку психіки у майбутньому. Обговорюватимемо це.

Друга частина рамки полягає у тому, що переважно я користуюся психоаналітичним поглядом на психіку, в рамках якого вона формується як прихисток від хаосу відчуттів, втрат та зайвої напруги. Одним із перших, хто висловив цю ідею, був Д. Анз'є. Він наполягав, що психіка формується як прихисток, де ховається увага суб'єкта від надмірної стимуляції та гіпервідчуттів (Anzieu, 1995). Нарешті третя частина пов'язана з тим, що деякі ідеї будуть неочевидні та контрінтуїтивні. Пропоную зануритися у психічний світ дитини і відчутти його первинну безмежність. Цей світ не тільки суттєво відрізняється від психіки дорослого Суб'єкта, але і є принципово складним.

Мета статті – висвітлити та проаналізувати розвиток психіки у перші два з половиною роки життя, дослідити формо- та системоутворювальну функції, які здійснюють особи опіки, систематизувати механізми відбрункування та відокремлення просторів психіки. Загальна мета статті – запропонувати новий погляд на те, як влаштована психіка, і побу-

дувати модель її розвитку. Додатковою метою стає введення та обґрунтування низки нових понять, серед яких «психічна пуповина», «психічна плацента», «семантична плацента», «психічне тунелювання».

Виклад основного матеріалу. Модель, яку я пропоную, включає декілька складників, до яких належать:

1. Психічний простір тілесності (ППТ), або чуттєва тканина.
2. Простір бажань Іншого (ПБІ). Перше відчуження.
3. Семіотичний простір. Друге відчуження.
4. Семіотична плацента Я та плівка рефлексії.
5. Тунелювання та конектори. Патогенні ядра.

П'ять складників моделі ілюструють особливості розвитку психіки в онтогенезі від народження до двох із половиною років. Поняття обговорюватимемо у міру їхнього входження у психічний світ дитини, що, на мій погляд, дозволить краще зрозуміти значення окремих процесів і феноменів у загальній структурі психіки.

Психічний простір тілесності (ППТ)

Почну з обговорення різниці між внутрішньоутробним існуванням і життям після народження. Коли дитина знаходиться внутрішньоутробно, майже всі отвори у неї закриті. Акушери-гінекологи та фахівці з пренатальної психології стверджують, що у дитини є первинні ковтання, перші акти дефекації, коли виходить меконій, розпізнавання деяких звуків (наприклад, серцебиття матері або якихось гучних звуків). Але все це має ледь відчутну інтенсивність. Коли дитина народжується, вона відразу стикається з принциповою оголеністю тіла і пов'язаною з цим оголеністю психіки. Гіперстимуляція тіла і психіки відбувається через всі існуючі фізичні отвори. Частину отворів немовля може закрити самотійно, наприклад очі (але, якщо світло увімкнути різко, дитина не завжди встигає заплющити їх). Вуха, ніс, анус, уретральний канал їй вже складніше закрити, або це не вдається зовсім. Але найбільшу складність має «закриття» шкіри. Як говорив Д. Анз'є (Anzieu, 1995), немовля, взагалі, не може закрити шкіру, тому воно шукає прихисток

у формуванні психічної шкіри. Психічна шкіра стає таким внутрішнім укриттям, де дитина ховається від гіперстимуляцій, від зайвих відчуттів, які постійно надходять ззовні і зсередини тіла. Якщо ми порівняємо середовище дитини, яка знаходиться внутрішньоутробно, і середовище немовляти, яке тільки народилося, то виявимо, що дитина стикається зі значно більшою кількістю та інтенсивністю відчуттів і подразників. Але те, що відрізняє немовля, коли воно з'являється на світ, – це принципова оголеність психіки.

На початку статті я вже зазначав, що намагаюся об'єднати певні психоаналітичні та психологічні підходи до розвитку психіки. Для цього потрібна низка нових понять. Серед них **«психічна пуповина»**, яку, до речі (і це дуже дивно), не використовують як елемент психіки (або я не знайшов цього), **«психічна плацента»**, **«семантична плацента»**, **«психічний конектор»** (у когнітивній психології є відповідник цьому терміну, але на сторінках цієї роботи суттєво змінюється його значення), **«психічне тунелювання»**. Про всі ці поняття і їхнє семантичне наповнення буду розповідати далі. Але перше, що підкреслю вже зараз, це роль материнської особи або того, хто піклується про дитину і виконує роль її психічної шкіри у ранньому періоді. Моя думка полягає у тому, що мати стає не стільки психічною шкірою для вже народженої дитини, як мислили це Анз'є і Віннікот (Anzieu, 1995; Віннікот, 2021), скільки психічною плацентою. Відмінність між двома термінами полягає у тому, що плацента більше нагадує мішок, вмістилище для немовля, на відміну від шкіри, яка щільно обтягує тіло, а також у тому, що плацента зв'язана з одним з отворів дитини завдяки пуповині (прототипу психічних пуповин у випадку психічної плаценти). Шкіра ж контактує з тілом і бере участь в обміні речовин по всій своїй площі. У статті спробую довести, чому саме аналогія з плацентою і її психічним відповідником більш доречні і змістовні. Але декілька моментів висвітлю вже зараз.

У своїй роботі Анз'є розмірковує стосовно психічної шкіри так: «Якщо немає відчуття меж, то дитина не може самостійно контейнерувати (асимілювати) численні імпульси, які

надходять до неї як ззовні, так і зсередини. Немовля не в змозі окреслити межі власного тіла, але у немовляти є мама, яка, будучи чуйним і люблячим всемогутнім зовнішнім об'єктом, щогодини задовольняє різноманітні потреби маленького створіння, немовби запускає й підтримує процес формування відчуття меж власного тіла, сприяє формуванню внутрішнього контейнера, або, як називають деякі психотерапевти, психічної шкіри. Стан, за якого дитина відчувається в безпеці, відчуває присутність всемогутнього зовнішнього об'єкта, який спочатку перебирає на себе функції її психічної шкіри, сприяє формуванню базової впевненості та самоцінності, цілісності й відчуттю себе як посудини, що має чіткі межі. Шкіра, як відомо, найважливіший орган контакту з навколишнім світом. Вона також часто перебирає на себе функції сигнальної системи, яка показує наш внутрішній соматичний і психічний стан. У немовляти з матір'ю одна спільна шкіра на двох» (Anzieu, 1995). У цьому фрагменті Анз'є вказує на те, що материнська особа завдяки контакту з дитиною запускає роботу психічної шкіри у такому функціональному обсязі, у якому ми звикли сприймати захисний контейнер. Мій погляд полягає у тому, що матір стає психічною плацентою і виконує пропускні функції в обидві сторони для цілого ряду неспецифічних саме для шкіри отворів, які немовля не може самостійно контролювати, таких як: вуха, ніс, рот, анус, уретра. Крім того, і це головне, материнська особа захищає саму шкіру немовляти і стає психічним аналогом вмістилища – психічною плацентою. Завдяки множинним пуповинам матір годує немовля, забирає його екскременти та сечу, тобто продовжує виконувати попередні функції в обміні речовин, які виконувала і внутрішньоутробно. Материнська особа створює безпечне середовище біля дитини і продовжує бути її оболонкою.

Якщо до народження всі отвори дитини (крім одного) були майже закриті, то після народження вони стають зосередженням напруги. При цьому люди, які приймають дитину, – акушери, а раніше повитухи – закривають цей єдиний отвір, який був постійно відкритим під час ембріогенезу і брав участь

в обміні речовин. У майбутньому цей первинний отвір залишається фантомно відкритим і задає відчуття «постійної циркуляції та обміну речовин» між дитиною та світом.

Напруга, яка створюється у «нових отворах», відображає нестачі або надлишки і надає валентність (у сенсі, як розумів цей термін К. Левін (Lewin, 1951) зовнішнім і внутрішнім об'єктам. Посередником між отворами, зняттям напруги і об'єктами виступає материнська особа. Саме вона допомагає немовляті закривати або відкривати отвори за допомогою зовнішніх і внутрішніх об'єктів, чим знімає або пом'якшує напругу. Причому щоразу вона створює своєрідні канали – годування, розрядки тощо, які будуються за принципом пуповини від тіла матері (плаценти) до тіла дитини. Додам, що всі «помітні з точки зору напруги» тілесні процеси забезпечуються психічними відповідниками. У тому місці, де з'являється чергова тілесна напруга, формується психічний отвір. Процес зняття напруги пов'язаний із роботою «пуповин», які забезпечують обмін речовинами зі світом, і психічних пуповин, які створюють канали циркуляції психічної енергії.

Коли дитина народжується і потрапляє у простір інтенсивної гіперстимуляції, то її первинний психічний простір модифікується відповідно до зміни умов існування. У ньому розвиваються певні характеристики і якості. Я називаю цей простір «психічним простором тілесності» або «чуттєвою тканиною». Чуттєва тканина має свою логіку, яка пов'язана з процесами компенсації нестачі, позбавленням надлишків та, загалом, зняттям напруги. Два головних принципи, які діють у психічному просторі тілесності (ППТ), – це принцип позбавлення незадоволення і принцип долання відчаю (у розумінні А. Грина (Green, 1990)). Розгляну це детальніше.

ППТ є амальгамою принципово цілісних і недиференційованих переживань, розрізнити і розділити які психіка цього рівня не має змоги через те, що у неї відсутній відповідний апарат. Немовля відчуває щось на кшталт певних психічних стихій, між якими відсутні Я-відмежування, та і саме Я ще не сформоване. Згідно з Г. Аммоном (Ammon, Schibalski-Ammon, 1984; Ammon, 1984).

Я-відмежування – це те, що розрізняє зсередини або ззовні психічний матеріал, відділяє одні психічні явища, феномени, процеси чи простори від інших. Коли Я-відмежувань немає або вони сформовані частково, то внутрішні і зовнішні світи об'єднані в психіці. Ми знаємо про це як про «океанічне почуття», яке притаманне немовляті. При цьому у дитини відсутні Я, психічний апарат розрізнення, інстанції психіки, переживання самототожності як центру себе. Але важливіше те, що в психіці немовляти майбутні структури злиті в цілісність, у якій тільки починаються процеси диференціації. Це дійсно є амальгамою, тим, що в психології називають синкретизмом – цілісністю, в яку об'єднується увесь психічний світ. Амальгама представлена одним тотальним переживанням, де увага є частиною різноманітних процесів, ще не виокремлених серед інших, де немає суб'єкта спостереження але існують непідвласні контролю психічні сполохи та експеси.

Важливий аспект, з яким стикається психіка, – це нестачі та переповнення. Вони стають ключовими подразниками психіки. Суб'єктивно дитина не відрізняє нестачі від переповнень та їх різні типи. Для неї це такі подразники, які відчуються як напруга. Засобів для диференціації напруги на цьому етапі, ще раз повторюю, у дитини немає. «Найімовірніше, що після народження переживання присутності / відсутності, континуальності / дисконтинуальності вибудовується з **повторюваних циклів** відчуття голоду та напруги в тілі» (Пустовойт, 2024).

В. Льюх (Loch, 1981) говорить, що для того, щоби щось розрізнити, потрібно багато разів це, по-перше, відчутти, потім запам'ятати, перевести в емоційну сферу, і тільки пізніше це стає феноменом психіки. Спочатку дитина навіть не може прив'язати те, що вона відчуває, до конкретних органів. Більш того, у неї немає ніяких уявлень про органи. Ж. Дельоз і Ф. Гватарі вводять поняття «тіло-без-органів» як психічний феномен (Дельоз, Гватарі, 1996). Дитина народжується з «тілом-без-органів», навіть із «тілом-без-шкіри» і з «тілом-без-скелета». Йдеться тут про те, що психіка дитини ще не має відповідників диференційованій тілесності. Як набір дифе-

ренційованих переживань тіло входить у психічне життя немовляти повільно. Спочатку сталі психічні відповідники відчуттям від тіла відсутні, є тільки експеси переживань, а самі відчуття калібруються. Це «тіло-без-органів» або «тіло-без-самого-тіла». Цьому психічному феномену Ж. Дельоз і Ф. Гватарі протиставляють поняття «організм». Організм – це про диференційованість і про закріпленість конкретних відчуттів за визначеними органами, а також закріплення органів за конкретними місцями в тілі. Спробую завітти наперед і скажу, що ми, дорослі, знаємо, що таке організм, але втратили переживання «тіла-без-органів». У власних відчуттях тіла ми перестали відчувати його як цілісність. Ми знаємо, коли хочемо їсти і з якими органами пов'язаний процес травлення; ми розуміємо, коли нам потрібно до туалету, і психічне забезпечення цього процесу нам теж доступно. Ми маємо психічно диференційовану картину внутрішнього світу власного тіла. У нас є його карта, схема і поділ на ансамблі органів. У немовляти всіх цих уявлень немає. Більш того, нестача та переповнення для дитини цього віку теж ніяк не розрізняються.

Для наочності скористуюся ілюстраціями Niki Kaiser. Попередньо ми обговорили з нею майбутню концепцію, і ці малюнки стали художнім відгуком на мої ідеї.

У Ж. Лакана, на теорію якого я досить суттєво спираюся, є термін «з'явання» (Lacan, 2007). Я трохи розвиваю це поняття. Наприклад, вважаю, що у дитини велика кількість психічних з'явань, і вони з'являються і зникають, пульсують та мерехтять. Але ніколи не буває так, щоб не було б ні одного з'явання. Це

стається завдяки тому, що всі вони підготовлені базовим з'янням, яке задано пуповиною. Хоча формально, після народження, з'явання від пуповини закрито, але його фантомний аналог існує все життя і надає енергію всім іншим психічним з'янням, які з'являються з моменту народження і стають відповідниками тілесних отворів.

З'явання характеризуються напругою, яка трансформує і рве психічну плівку. Напруга і фіксація уваги на ній – це і є психічний механізм пристібання психіки до тілесності, а з'явань – до отворів.

Якщо повернутися до психіки немовляти, то в перші дні і тижні, навіть тоді, коли дитина їсть кожні три години, вона не співвідносить «почуття голоду», яке з'являється кожен раз як «нове і окреме від попереднього відчуття», з одним і тим самим отвором – ротом. Більш того, відчуття голоду і пов'язана з цим напруга кожен раз нові, своєрідні та унікальні. Це триває доти, поки немовля не віднесе ці почуття у всіх їх диференціаціях і не систематизує їх у єдиному «почутті голоду». Для цього потрібен час і пам'ять. Якщо знову зануритися у феноменологію немовляти, то в перші тижні з'явання з'являються і зникають по всьому ППТ, вони переривають Я-відмежування, які самі тільки формуються. З'явання мають переривчастий характер і не з'єднані, не зафіксовані безпосередньо з конкретними отворами, до яких вони ще тільки будуть віднесені пізніше. З'явання, дійсно, мерехтять по всьому психічному полю.

На відміну від соматичних отворів, з'явання – це психічні феномени. Випорожнення або заповнення нестачі приводять до переживання задоволення у зв'язку зі зменшенням напруги. Зрештою це почуття закриває з'явання і відновлює цілісність психічної тканини.

ППТ, або чуттєва тканина, складається з амальгами переживань та з'явань, які мають мерехтливий характер: то зменшуються, зникають, то знову з'являються. Усе це проілюстровано на Малюнку 1. Але на ньому не підкреслений важливий момент: ще немає пам'яті про те, що відчувалося в перші місяці життя. Чому? Тому що відсутня будь-яка знакова система. Саме тому все, що потрапляє

Мал. 1

в поле уваги, сприймається як унікальні феномени. Навіть тоді, коли вони про одне і теж саме. Але все ж таки одна форма запису існує. Те, що дитина відчуває, вона фіксує завдяки шрамам, спазмам, напрузі, задишці, гикавці, спустошенню, розслабленню, переповненню або сталим реакціям тіла. Вважаю, що первинні тілесні реакції і пошкодження стають тим, завдяки чому дитина формує примітивний запис і висловлювання. Немовля говорить спазмами, криками, напругами тощо. І все, що дитина здатна передати реакціями тіла, вона фіксує як сталі форми реагування. Це первинна тілесна або соматична пам'ять, прото-пам'ять. Ця пам'ять теж має психічні відповідники, але формуються вони повільно, після багаторазового повторення. «Будь-яке переживання повинно протривати деякий час, щоб спочатку стати емоційним станом. Потім емоційний стан повинен упродовж певного часу бути витриманим, щоб психіка змогла його зареєструвати й усвідомити як частину самої себе, як частину свого Я» (Loch, 1981).

З іншого боку, через зяння, які ми можемо бачити на Малюнку 1, проходять первинні переживання, з якими стикається немовля. Тоді зяння стають ще й отворами досвіду. Перші переживання, які відчуває дитина, знаходяться саме на межі цих мерехтливих зянь.

Відкривання отвору тіла роздратовує його психічний відповідник – зяння, у якому фокусується первинна увага, і дитина починає відчувати. Спочатку немовля не зіставляє різні переживання і відчуття, тому що вони не відкалібровані, не зв'язані з конкретними отворами і ще немає їх психічної карти. Усе це переживається як певна напруга і роздратування, які потрібно зняти. Потім переживання починають диференціюватися і зіставлятися. Так формується пам'ять зі знайомих переживань, що повторюються. Певна їхня кількість необхідна для того, щоб закріпити упізнавані відчуття і почати формувати знайомий ландшафт психіки. Цей ландшафт стає топосом, у якому створюється Я.

Взагалі-то, Я існує у всіх психічних вимірах, які ми будемо обговорювати у цій роботі. І хоча воно сутнісно і принципово різне, але виконує одну і ту саму функцію – відмежування і поділу. Саме ця функція забезпечує

психіку почуттям локальної визначеності. Відповідно, на певному етапі розвитку чуттєвої тканини Я з'являється і стає сталим утворенням. У ППТ Я має ряд специфічних характеристик, таких як відкритість, проникливість, безмежність та відсутність.

Якщо уважно подивитися на «відкритість», «проникливість», «безмежність», «відсутність», то здобуття таких станів пропонують більшість релігій завдяки медитації, молитві або якимось іншим практикам духовного розвитку. Стаючи дорослими ми шукаємо ці стани протягом життя. І це вказівник, що ми намагаємося повернутися туди, куди принципово ніколи не зможемо повернутися. Чому саме принципово? Для людини із дорослою структурою психіки ці відчуття і стани втрачені назавжди. Трохи далі обґрунтую, чому саме. Цікаво, що пошук «відкритості», «проникливості», «безмежності» та «відсутності» організований таким чином, що для цього ми намагаємося дорозвинути себе, сформувати внутрішні і зовнішні умови для того, щоб ці стани з'явилися. Ми нібито шукаємо їх десь там, попереду, у нашому прийдешньому, де взагалі не були і нічого не губили. І ми ніколи не звертаємо увагу у пошуках цих станів туди, де познайомилися з ними і де вони були загублені, – у первинний досвід немовляти.

Повернуся до ідеї, що матір – це первинна шкіра, або плацента дитини. Материнська особа стає для дитини такою плацентою, яка надає первинну форму її психіці. Але на відміну від реальної плаценти матір здійснює вторгнення в немовля. Наприклад, коли вона годує дитину груддю, а дитина не хоче їсти, матір може вторгтися, годувати насильно, чим робить психічну плаценту дірчастою. Або коли дитина не може сходити до туалету, то мати, завдяки клізмі або газовідвідній трубці чи чомусь ще, знову дірявить не тільки тіло, а й психічну плаценту. Саме від матері залежить, чи буде психічна шкіра дірчаста або цілісна. Якщо шкіра Я дірчаста, то вторгнення (інвазія) тілесності в простір, який виникає на базі ППТ, буде постійним та небезпечним з точки зору стабільності функціонування психіки. Дірчастість психічної плаценти стає прототипом функціонування психічних травм і потребує зцілення та заростання.

ППТ відкритий у бік зовнішніх меж. Саме це сприяє виникненню відчуття безмежності цього простору. Навпаки, внутрішні межі задані контактами із зяаннями. Більше того, внутрішній простір закінчується там, де починаються зяання. А разом із ними починається відсутність як стан, який загрожує Я. Відсутність у зяанні марковано відчуттями напруги, незадоволення або тілесного роздратування, які створюються за допомогою нестачі, порожнечі або надлишку, переповнення. Скрізь, де психіка немовляти зіштовхується із зяаннями, вона потребує психічної пуповини, стати якою може тільки Інший. Це є відбитком первинного процесу, в рамках якого пуповина була основним каналом і забезпечувала обмін речовинами. Після народження місце, куди входила пуповина, стає квазізакритим органом. Він фізично закритий, а психічно – ні.

Логіка ППТ задана принципами позбавлення незадоволення і відчаю (в розумінні А. Гріна) та формування Я. Класична ідея Фрейда про принцип задоволення натикається на протиріччя із психічною реальністю немовляти. Немовля не шукає задоволення як таке. Дитина інтенціонально спрямована на зняття або позбавлення незадоволення. З іншого боку, згідно з А. Гріном, дитина намагається позбавитися відчаю. Відчай – важливий феномен психіки на ранніх етапах розвитку. Він пов'язаний із тим, що немовля не витримує: 1) відсутність дорослого об'єкта у момент, коли воно його потребує, 2) те, що об'єкт може мати інші джерела задоволення, крім самої дитини (іншими словами, що немовля не є об'єктом бажання Іншого). У дорослому віці логіка відчаю констелюється у такій внутрішній позиції, коли любов завжди виявляється ненадійною, а ненависть – незаперечною (Green, 1990). Для немовляти це не стає протиріччям між любов'ю та ненавистю, а виглядає як зіткнення між прив'язаністю та відторгненням. Додам тільки, що згідно з А. Гріном, будь-яка ненависть до себе, що живе у дитині, відображає компроміс між невтомною жагою помсти і турботою про те, щоб захистити об'єкт від власних ворожих бажань, проти нього спрямованих (Green, 1990).

У контексті тілесного простору стан відчаю проявлений у тому, що немовля фізично

відчуває нестачу матері у своєму полі. Дитина переживає це як оголеність, коли вона позбавлена захисту у вигляді плаценти. Немовля вже мало схоже переживання у своєму досвіді в момент і відразу після народження. Це абсолютне несамовите відчуття жаху. Відчай тут – це і переживання загубленості, і повернення первинного досвіду болю, і несамовитий тотальний страх. Відповідно, коли мати з'являється біля дитини знову, вона ніби рятує її від усього цього. Але коли дитина перебуває в цьому стані безпосередньо і не має ніякого поняття про час, то провалюється в цей стан цілком і тотально.

Жодна матір не може дати дитині задоволення на випередження, тому що тоді цей стан перейде в нормативний для психіки. І це вб'є саме задоволення. Для відчуття задоволення принципово, що воно з'являється на контрасті між нестачею та її компенсацією, напруженням і його зняттям. Відчувати незадоволення потрібно для задоволення. Спроба ж давати задоволення «на випередження», до появи фрустрації, знищуватиме саме задоволення, оскільки воно починає реєструватися як «нейтральний стан» і задоволення викликатиметься тільки більш інтенсивними способами взаємодії з об'єктом (Пустовойт, 2024). Саме тому будь-яка людина стикається у психічному світі з переживанням незадоволення. І ми нічого не можемо зробити, щоб цей психічний феномен не виникав. З відчуттям незадоволення ми стикаємося протягом усього життя, і воно суттєво формує глибину і розмірність нашої психіки.

Повернуся до тези про те, що відчуття первинної тілесності принципово недосяжні у дорослому віці. Ми перебували в ППТ ще тоді, коли не мали бодай якоїсь структури психіки і власного Я. А коли ми зростаємо, розвиваємось і у нас формується Я та інші інстанції психіки, то вони задають її принциповий поділ і формують нову оптику. Ця оптика вже не дозволяє знову зануритися в «тіло-без-органів» і в «психіку-без-структури». І коли ми намагаємось навіть у медитації або в штучно сформованих психічних станах відчувати первинне, то це схоже на те, як у батискафі занурюватися на глибину. «Батискаф» – це структурний апарат, який змінює і трансформує контакт із первинним досвідом.

Сформована нова оптика – це втілення уваги, рефлексії і символічної функції. Тілесна тканина континуальна, а оптика рефлексії та уваги дорослого мають певні апаратні клітинки – свою власну дискретну структуру, задану блоками пам'яті, словами, знайомими відчуттями тощо. Це виглядає нібито Суб'єкт намагається схопити сіткою уваги континуальну, безперервну рідину тілесності. Вона вислизає і не фіксується. А якщо схопити її вдається, то вона набуває структури і перетворюється на інші, більш близькі до психіки Суб'єкта відчуття. Саме тому ми «не забули» тілесний простір, а ми ніколи його не знали. Тут ідеться про такий сенс «знати», який передбачає внутрішню епістемологію. А в ППТ «відсутній Суб'єкт» ще не в змозі фіксувати те, що він відчуває (не кажучи про те, щоб це аналізувати та систематизувати). Додам тільки, що внесення будь-якої дискретної структури в цілісність, амальгаму, синкретизм первинних тілесних феноменів змінює їх і перетворює «тіло-без-органів» на організм. І це стає важливим набуттям Суб'єкта, який дорослішає.

Коли М. Гайдеггер розмірковує про три екстази часу, то про минуле він говорить, як про «занедбане» (Heidegger, 2006). Ця занедбаність трапляється тому, що минуле винесено з психічного світу сформованою структурою. На думку Гайдеггера, минуле принципово забуте і ми ніколи не можемо його згадати. Ми в ньому перебували, і воно стало для нас «позабуттям» (Heidegger, 2006). І ми ніколи не знали минуле у сенсі розуміння, пізнання.

Усе це можна віднести і до амальгами ППТ. Чуттєва тканина завжди у минулому, занедбана у зв'язку з принциповою відсутністю уваги Суб'єкта в період її безпосередньої даності. Однак первинна тілесність дана нам і у дорослому віці в іманентному і трансцендентному станах. Суб'єкт завжди укорінений в тілі, тому ППТ іманентне, як певне невиразне переживання, в якому Суб'єкт постійно перебуває. Саме ця іманентність стає джерелом вітальності і переживається як наповненість (або невиразна туга за нею). У трансцендентному для психіки Суб'єкта стані ППТ дано у вигляді «реліктового випромінювання» минулого, яке переживається як тяжіння до

майбутнього. Тут ми стикаємося з принциповою помилкою розпізнавання, але саме вона лежить в основі життєвого пориву (Бергсон, 2010). Тілесна тканина стає «позабуттям», чистим дазайном (термін Гайдеггера (Heidegger, 2006)) – початковим, первинним, дорефлексивним, до суб'єкт-об'єктним поділом на рівномірно-нейтральний стан та зяяння.

ППТ переживається немовляв автентично тільки тоді, коли у нього ще немає психічних структур і апарату. Водночас немовля відчуває первинну присутність, яка збільшується за рахунок відкриття і мерехтіння зяянь. У місці зяяння дитина відчуває відчай та жах розпаду. Такі переживання підштовхують психіку до формування захисту у вигляді первинних структур, які за допомогою і з опорою на дорослого об'єднуються у прото-Я. У міру розвитку дитина виходить із цього недиференційованого амальгамного стану і назажди втрачає до нього доступ. ППТ залишається трансцендентним, і Суб'єкт більше ніколи не зможе повернутися в нього. Але все життя Суб'єкт шукає цей стан і намагається рухатися в його бік. Цей рух відчувається як рух у бік прийдешнього. Гайдеггер стверджує, що ми шукаємо себе не тільки у внутрішньому топосі, але у у внутрішньому часі, і не в минулому, а в прийдешньому. Сама ідея зростання – це ідея добудовування. На думку Гайдеггера, добудовування – це завжди відхилення від себе (Heidegger, 2006).

З іншого боку, ППТ визначає всі наступні психічні простори, які формуються на його основі. У цьому, власне кажучи, і проявлена іманентність ППТ. Наступні психічні простори надбудовуються над ППТ і суттєво відчувають на собі його вплив. Цей вплив проявлений як спади і посилення вітальності, які спустошують або сповнюють невиразну тягу до різноманітного контакту зі світом.

Тілесність має свою пам'ять і логіку. Як я зазначав раніше, вони записують помітні для психіки немовляти процеси і «події» за допомогою соматичної пам'яті: шрамів, спазмів, напруги, задухи, відчуттів голоду, спустошення, розслаблення, переповнення. Між процесами та подіями немає ніяких Я-відмежувань – це таке синкретичне об'єднання, де все поєднано зі всім. Фігу-

рами для сприйняття стають такі процеси, які переривають цілісність тілесної тканини ексцесами. Тому можна казати, що прото-Я формується на межі амальгами і зяяння. З часом дитина починає розпізнавати певні послідовності і звикає до них. Так зв'язуються комплекси сталих переживань і психічних процесів.

Підсумую все, що було сказано про ППТ:

- Тканина ППТ формується з несимволізованої амальгами переживань і зяянь, які є психічними репрезентантами тілесних отворів.

- У ППТ відсутні Я, об'єкти і будь-які Я-відмежування, саме тому відсутня диференціація будь-яких психічних процесів на внутрішні і зовнішні.

- Нестачі та переповнення в ППТ не диференційовані одне від одного і формують поле напруги та відчаю.

- Структури психіки і психічних інстанцій теж немає. Прото-Я формується на межі амальгами і зяянь як спроба долати жах розпаду.

- Усі процеси психіки і її реєстри зростають з ППТ та є надбудовами над цим простором. Саме ППТ сповнює їх циркуляцією психічної енергії.

- ППТ назавжди залишається для суб'єкта трансцендентним і водночас іманентним. Він суттєво визначає всі інші простори.

Простір бажань Іншого (ПБІ). Перше відчуження

Дитина перебуває в постійному контакті зі своєю матір'ю, і мати формує її психіку. Не просто піклується про дитину, виховує, пеленає, годує і виконує інші функції турботи, а ще визначає, моделює і структурує психічний простір дитини, виліплює із психічної глини певні об'єкти. Забігаючи наперед, скажу, що, взагалі, я вважаю внутрішні об'єкти першими символами. Саме ними дитина мислить, фантазує, сновидить і з ними спілкується у ранньому віці.

Якщо в ППТ запис ведеться на рівні тіла, то в Просторі Бажань Іншого (ПБІ) запис відбувається за допомогою об'єктів, які дитина інтроєкує. Поява внутрішніх об'єктів суттєво впливає на формування і диференціацію прото-Я.

У ПБІ прото-Я орієнтовано на Іншого, підпорядковано йому, залежить від нього.

Материнська особа вносить систематизацію в амальгаму та недиференційований світ ППТ, називає та промовляє те, що, на її думку, відбувається з дитиною і що дитина відчуває. Мати знає за дитину все і привчає останню до цього. Крім того, материнська особа формує самі бажання, потреби і засоби їх задоволення. Формує з того, що первинно було недиференційованою амальгамою станів. Зустрічно ці процеси посилюються завдяки базовій прив'язаності (Bowlby, 1999), яка суттєво впливає на тяжіння немовляти до особи дорослого. Звісно, материнська особа будує психіку дитини з того матеріалу, з яким має справу. Це може бути більш гнучкий або більш твердий, навіть кремезний психічний матеріал (залежно від психодинамічних характеристик та спадковості). Та й сил у материнської особи може бути більше або менше. Тому, безумовно, ПБІ є результатом взаємодії дорослого і потенціалів немовляти (які знаходяться в згорнутому вигляді, але проявлені в опорі чи податливості, а також у силі та лабільності схильностей до певних фіксацій).

Мати не просто виконує формоутворюючу функцію і збирає Я дитини із розрізних відчуттів, а пристібає психічні зяяння до певних тілесних отворів. Завдяки словам вона відокремлює одні «потреби» від інших і розрізняє «бажання». Вона буквально говорить: «Ти хочеш їсти? Я зараз тебе погодую», або: «Хочеш какати?», або: «Тобі холодно? Мокро?» Чи щось інше на кшталт цих висловлювань. Мати означає і називає «потреби» і «бажання». Тому всі ці «потреби» і «бажання» – це Бажання Іншого. Первинно у ППТ дитина не має відокремлених бажань і потреб, вона захоплена суто тілесними відчуттями, які ще не стали психічними феноменами. Вони не записані і не з'єднані з будь-якими процесами психіки. «Потреби» і «бажання» та способи їх розрядки підлаштовують і підпорядковують нестачі та переповнення дитини, і будь-яка напруга стає опосередкованою Іншим. Інший нібито «ріже» простір нестач і переповнень немовляти на окремі потреби і бажання. Він впорядковує їх і, більше того, створює перші Я-відмежування між ними. Останні задаються фіксованими і навіть ритуалізованими способами задоволення нестач або переповнень.

Обмежена кількість маніпуляцій, яка повторюється у світі дитини, будує сталий порядок і захищає її Я від відчаю та розпаду. Відділення бажань, потреб і сталих засобів їх задоволення лягають в основу первинної структури психіки.

Схожим чином описував процес розвитку немовляти У. Біон. Він назвав його альфабетизацією (Bion, 1963). Під альфабетизацією Біон розумів переклад і об'єднання сирих β -елементів психіки в α -елементи, які відокремлені, мають певну структуру і більш інтегровані у психіку немовляти. Завдяки альфабетизації мати, по-перше, відділяє структуровані частини від неструктурованих; по-друге, допомагає дитині довільно утримувати увагу на внутрішніх процесах, чим фіксує їх. Іншими словами, згідно з Біоном, мати виступає у ролі Я в психіці дитини.

В анатомії тіла існує спеціальні плівки – фасції, які відокремлюють один орган від іншого. Мати виконує функції таких фасцій, формує і відокремлює компоненти психіки. Саме мати навчає дитину розпізнавати себе як принципово деталізовану істоту. Таким чином, на етапі створення ПБІ мати, крім виконання функції плаценти, виступає як Я-відмежування. Більше того, вона стає першими Я-відмежуваннями.

З одного боку, мати досить чуйно і тонко розрізняє «бажання» і «потреби» дитини, з іншого – вона може помилятися. Наприклад, немовля відчуває низку протилежних нестач і переповнень або захоплене дивним і нерозпізнаним почуттям напруги. Мати ж в одиницю часу задовольняє одну або декілька потреб (наприклад, годує, зігріває, підтримує), які можуть не повністю відповідати психічному стану дитини. І в цьому вже є протиріччя або зазор між розумінням, яке мати має стосовно дитини, між тими способами задоволення потреб, які вона їй пропонує, і набором з'являючоїся самої дитини. Нестачі і переповнення тіла, хоч і незначною мірою, але викривленні розумінням Іншого про них і тільки вторинно узгоджуються з простором тілесності. Тому ПБІ стає першим відчуженням від себе.

На відчуження від себе впливає також те, що мати не просто відокремлює бажання, але робить їх дискретними. Вона порушує кон-

тинуальність ППТ і будує дисконтинуальний світ внутрішніх об'єктів і розділених та відокремлених процесів. Власно кажучи, ПБІ формується завдяки створенню дискретності психічних процесів і феноменів. Там, де були з'являння, відчай і переривалося прото-Я, виникають потреби і бажання з властивою їм і вже знайомою напругою, якої дитина намагається позбутися, але яка не жахає її.

Усе це відбувається природно з точки зору розвитку психіки. І цей природний спосіб суттєво побудований на відчуженні від самого себе, точніше від ППТ. Схожі ідеї висловлював Лакан, коли описував стадію дзеркала (Lacan, 1988b; Lacan, 1991). Розглянемо це з іншого боку.

Для мене важливий момент полягає у тому, що Інший не просто виконує формують утворювальну для психіки дитини функцію, а формує / виліплює з психічного матеріалу Я і Об'єкти. Якщо на першому етапі дорослий стає психічною плацентою дитини, то на другому етапі формування психіки він перетворюється на перші Я-відмежування. Інший розрізняє Я від не-Я, внутрішнє від зовнішнього, одні внутрішні об'єкти від інших. Материнська особа також відокремлює себе від світу дитини, чим забезпечує нестачу психічної шкіри. Цю нестачу дитина закриває завдяки доформуванню внутрішніх об'єктів і починає спиратися на них більше, ніж на зовнішні об'єкти, завдяки чому розвиває фантазування. Цей процес приводить до того, що увагою та різними функціями сприйняття немовля переходить у ПБІ і розміщує там своє Я (яке теж було відокремлене і сформоване дорослим). У ПБІ дитина втрачає можливість безпосередньо відчувати потік переживань «тіла-без-органів». Немовля все більше має справу з організмом, і там, де не може розрізнити окремі відчуття, дитині приходить на допомогу матір. Немовля вже має справу з переробленою психічною реальністю, а ПБІ диференціює ППТ та відокремлюється від нього в самостійний простір. Суб'єктивно може здаватися, що ПБІ поглинає простір тілесності. Але це своєрідний самообман, коли менше стає більшим (переживається як більше за рахунок того, що психічна тканина зв'язана і розтягнута між дитиною та відокремле-

ним Іншим). Також у ПБІ чуже стає власним, а немовля має справи вже з проєкціями тілесності в ПБІ, точніше з новою формою запису нестач, переповнень та відчаю. З моменту виходу в ПБІ у дитини вже сформоване первинне Я, а ППТ залишається «річчю у собі» (поняття І. Канта (Kant, 2004)).

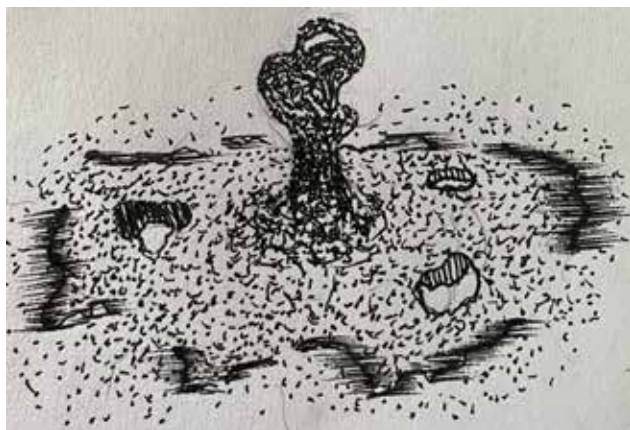
Малюнок 2 відображає обговорений процес та гарно ілюструє той факт, що перше Я-дитини – це Інший.

На рівні тілесного простору психіка дитини настільки відкрита в «океанічному почутті зливання зі світом», що дорослий нібито входить у неї своїм Я. Зустрічно немовля тягнеться до дорослого і намагається відтворити його з тієї амальгами ППТ, в якій дитина знаходиться. Метафорично це можна пояснити спробою Соляріса зрозуміти прибульців, коли він відтворює їх зі свого матеріалу (Лем, 2017). Перше, що намагається створити у власній психіці немовля, – це матір. Саме тому перше Я дитини – це Я матері, як її розуміє дитина.

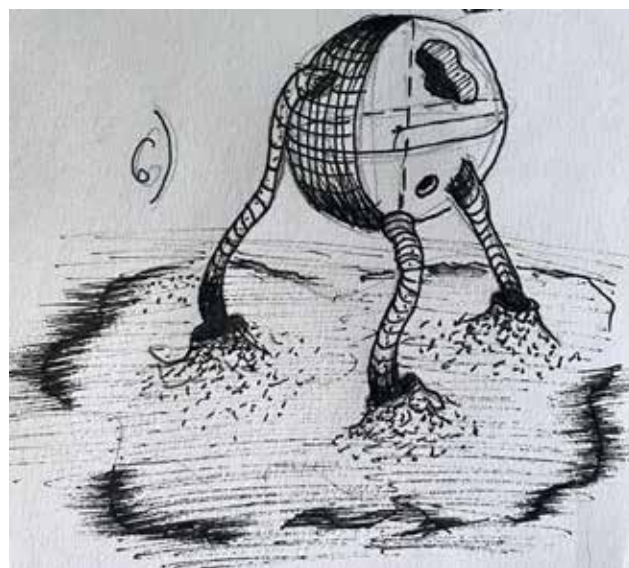
Ще раз нагадаю, що послідовність трансформації психіки немовляти відбувається у декілька етапів. Спочатку мати виконує формоутворювальну функцію і функцію Я-відмежування, завдяки чому систематизує «бажання» і «потреби» дитини. На цьому етапі Я-дитини нібито екстеріоризовано назовні і розміщено в матері. Пізніше особа дорослого стає Я-об'єктом (Kohut, 2000; Kohut, 2002), нарцисичним об'єктом (Green, 1990). Особливість Я-об'єкта або нарцисичного об'єкта у тому, що дитина інвестує в нього лібідо (Lacan, 1988a; Green, 1990; Freud, 2014). Ця інвестиція лібідо викривлює і витягує пси-

хічний світ дитини у бік Я-Об'єктів. Тиск лібідо розщеплює Я-Об'єкти на Я-ідеали, до яких починають тягнутися ідеальні-Я дитини. У певній сукупності ідеальні-Я створюють Я і стають, за точним висловлюванням Лакана, привілейованим симптомом (Віннікот, 2021).

Згідно з Лаканом, Я-ідеали – це такі внутрішні об'єкти, які можуть означувати дитину і задають її ідеалізований стандарт; тоді як ідеальні-Я – це внутрішні спроби Я відповідати цьому стандарту. Дитина «бажає бажання іншого» або «бажає, щоб її бажали» (Lacan, 1988a; Lacan, 1988b; Lacan, 1991; Lacan, 2017). Бути об'єктом бажання дорослого – це єдина можливість в інстинктивному розумінні дитини стати цінною для дорослого. Це такий захисний спосіб, який у розумінні дитини запобігатиме тому, що дорослі можуть загубити чи втратити дитину. Саме тому дитина намагається вгадати, якою її хочуть бачити дорослі в ті чи інші моменти взаємодії, і прагне відповідати очікуванням. Коли дитина відчуває, що наблизилася досить близько до стандарту Я-ідеалів, то намагається зафіксувати це як власне Я. Уявлення про Я-Об'єкти, уявлення про себе, «бажаного для Я-Об'єктів», і бажання поєднати це приводять до того, що всі внутрішні об'єкти в ПБІ мають подвійну природу. Вони складені з Я-ідеалів та ідеальних-Я. З'єднують їх спеціальні психічні пуповини – конектори, якими циркулює лібідо (дивись Малюнок 3).

Мал. 2

Мал. 3

Малюнок 3 ілюструє сформовані психічні пуповини, які закривають майже всі з'яння. Так само, як внутрішньоутробно мати годує дитину завдяки пуповині, так і ПБІ годує ППТ первинними сенсами та ставленням. Це пов'язано з тим, що коли дитина вже народжена, матір передає їй не просто їжу, вона годує їжею із сенсами, з описом процесу і свого ставлення до дитини. У разі, коли матір не годує дитину первинними сенсами, виникають різні психічні аномалії, наприклад госпіталізм. Із часом материнська особа і пов'язані з нею об'єкти переходять у внутрішні об'єкти. У ПБІ вони набувають автономну суб'єктність, яка підтримується завдяки власній енергії психіки. Тому простір ПБІ, коли він вже сформований, постійно «переселений». Первинні внутрішні об'єкти стають також об'єктами емоційного впливу. Вони модифікують не тільки ПБІ, але і ППТ. Взагалі, значущі внутрішні об'єкти – це навіть не реальні інтеріоризовані фігури, а позиції впливу, які перерозподіляють енергію сенсів.

На Малюнку 3 можна помітити, що отвори в ПБІ набагато більш структуровані, ніж у ППТ, а головне, сам ПБІ має форму і контури тому, що формоутворююча функція дорослого вже здійснена і психіка отримала певну форму, межі і конектори.

Конектори – це з'єднувачі між сусідніми просторами психіки. Перші конектори мають психосоматичну природу: це такі психопуповини, які з'єднують ПБІ і тілесну тканину. Наявність психічних пуповин ілюструє ще один важливий момент. Будь-яка пуповина працює в обидві боки, чим забезпечує взаємний обмін речовинами та елементами. ППТ отримує від ПБІ первинні сенси та ставлення, а ПБІ від ППТ – потоки тілесної вітальності. Взагалі, тілесність, як пілосос-компресор, зтягує і скидає напруження нестачі і переповерхень і посилює силу бажань та потреб у ПБІ. Тілесна тканина постійно або тягне, або щось виштовхує з себе і завдяки пуповинам-конекторам формує з'яння у ПБІ. Ці з'яння принципово інші, ніж первинні з'яння у ППТ. Вони структуровані, символізовані материнською особою, мають культурні способи задоволення і вже не загрожують Я-дитині тотальним зникненням. Коли на базі ПБІ формується

Семіотичний простір, то з ПБІ теж починають входити пуповини в нього, і вони вторинно витягують у новому просторі ще більш штучні і далекі від первинних з'яння.

Ефект пілососа-компресора притаманний психіці і є одним із базових механізмів її роботи. Нестачі та переповерхень в ППТ надають динаміку та створюють мерехтіння з'янь у вигляді бажань і потреб у просторі ПБІ, а слідом за ним (на більш пізньому етапі) в Семіотичному просторі. Самі з'яння принципово змінюються від простору до простору. Вони перетворюються на все більш диференційовані та структуровані. Способи, як з ними обходитися, та об'єкти, якими їх можна закрити, стають все більш розвиненими та вкоріненими в культуру. У семіотичному просторі людина вже «хоче машину конкретної моделі», «освіту у певному університеті», «одружитися у певному віці» – це абсолютно нові і суттєво штучні потреби. Вони задані культурними та етичними нормами та правилами, які регламентують і упорядковують з'яння, більше того, дозволяють їх відкласти або об'єднувати. Ще один важливий момент полягає у тому, що самих з'янь стає все більше від простору до простору. Тому тягова сила конкретного з них зменшується. Діє і зворотний принцип: якщо одне із з'янь має значну тягову силу, то сусідні з'яння іррадіують у нього. Однак первинну тягову силу для будь-яких з'янь із наступних просторів задають з'яння з ППТ.

Найважливіший психічний феномен, який відбувається в ПБІ у віці від 6 до 18 місяців, пов'язаний із тим, що дитина розпізнає відокремленість себе від дорослого. Вона переживає це як пошкодження плаценти / психічної шкіри і, відповідно, як втрату психічної цілісності. Дитина намагається компенсувати це за допомогою того, що самотійно, завдяки процесу фантазування, створює перехідні внутрішні об'єкти. Етап розвитку психіки, коли дитина починає будувати перехідні об'єкти – такі об'єкти, які нагадують дорослих, але не є дорослими. – стає першим кроком у бік символізації та самотійного створення символів. Тут ми знову підходимо до ідеї, що первинними символами стають перші внутрішні об'єкти і похідні від них. Дитина створює

речення, спілкується, фантазує в ПБІ за допомогою саме цих елементів психіки.

Підсумую принципи характеристики ПБІ:

– Інший, наприклад материнська особа, задовольняє тілесність завдяки угамуванню окремих потреб. Але він і створює ці потреби в їх окремоті з первинного мерехтіння нестачі і переповнень.

– ПБІ – це новоутворення, яке дозволяє закривати первинні з'явлення контактом з Іншим.

– У ПБІ дитина втрачає можливість безпосередньо відчувати потік напруження. Вона має справу з переробленою психічною реальністю та символізованими екстрактами тілесності. Тому з'явлення у ПБІ – це культурні і символічні репрезентації з'явлень у просторі ППТ.

– ПБІ стає першим відчуженням від себе. Це своєрідний самообман, коли чуже стає власним.

– ПБІ відокремлюється від ППТ і залишається з'єднаним із ним тільки за допомогою пуповин-конекторів.

– Пуповини-конектори діють за принципом пілососа-компресора і створюють мерехтіння з'явлень у вигляді бажань і потреб у просторі ПБІ.

– Усі внутрішні об'єкти в ПБІ мають подвійну природу і складаються з Я-ідеалів та ідеальних-Я.

– Коли дитина розпізнає відокремленість себе від Іншого, то вона переживає втрату, намагається перекрити утворений розрив і компенсувати нестачу психічної шкіри за рахунок фантазування і створення перехідних об'єктів.

– Навіть у ПБІ завжди залишається з'явлення, яке принципово не можливо закрити (фантомне з'явлення).

Семіотичний простір. Друге відчуження

Створення семіотичного простору пов'язане із запобіганням втраті материнської особи, коли психіка відтворює все більше і більше перехідних об'єктів. Ці об'єкти стають першими символами. Фройд (Freud, 2003) аналізував гру у котушку, де дитина відкидає щось, а потім притягує, як спробу відновити контроль у тому місці, де вона стикнулася з його втратою. Поверненню контролю над дорослим присвячена гра в хованки. Вона є спробою подолати тривогу і відчай у зв'язку

з раптовими зникненнями дорослого, а потім з його неконтрольованою появою. За принципом реактивного утворення дитина сама починає ховатися і з'являтися, чим пом'якшує психічне напруження. Спільне у цих двох іграх те, що вони стають способом впоратися з переживаннями втрати. Інший спосіб – це репродукування перехідних об'єктів. Саме він лягає в основу створення нового психічного виміру – Семіотичного простору (СП), якій є надбудовою над ПБІ. Опишу цей процес.

Коли дитина помічає розрив, принципову прірву між собою і дорослими, то вона намагається перекрити цій розрив, заповнити прірву внутрішнім матеріалом, завдяки чому формує різні психічні форми, які нагадують їй дорослих. Дитина подвоює, потроює, тиражує внутрішні фігури дорослих. Ці подвоєння і тиражування заповнюють простір ПБІ і стають першими символами. Психіка оточує цими символами всі інші внутрішні об'єкти, завдяки чому останні набувають додаткового сенсу, а дитина знаходить ситуативне заспокоєння. Коли перехідні об'єкти переповнюють простір ПБІ, вони відбруньковуються в окремий психічний вимір, в якому дитина ховається, як у прихистку, від переживань, пов'язаних із втратою дорослого, і (на більш високому рівні) від переживань, пов'язаних із розпадом власного Я. У новому психічному вимірі навички подвоювання і потроювання об'єктів стають основними і забезпечують здатність до символізації і зачатків «єгоцентричного мовлення» (поняття Ж. Піаже (Piaget, 2001)). Повноцінне формування СП починається тоді, коли дитина опановує вміння, завдяки яким вона спирається на єгоцентричне мовлення.

Піаже, а слідом за ним Л. Виготський (Виготський, 1984) висловлювали ідею про те, що єгоцентрична мова є способом самозаспокоєння і регуляції власних психічних станів. Вона допомагає знімати напругу завдяки мовно-моторним актам. Надалі єгоцентрична мова стає не тільки способом заспокоювання себе, але і своєрідним самоствердженням. Коли дитина входить у семіотичний простір повніше (а це відбувається у півтора – два роки), то вона остаточно втрачає можливість повернутися не тільки в простір тілесності (чуттєву тканину), але і в ПБІ. Ці два про-

стори залишаються у минулому, і доступ до них принципово закривається символами. Тепер зустрітися з чуттєвою тканиною або з об'єктами із ПБІ дитина може тільки у символічній формі. Втрата безпосереднього відчуття нестачі і переповнення ППТ, а також переживання об'єктів з ПБІ компенсується тим, що дитина здобуває представництва тілесності і ПБІ в семіотичній частині психіки. Як тільки СП побудовано, дитині залишається мати контакт із цими представництвами, які розміщуються у різноманітних семіотичних та ментальних вимірах у вигляді концептів про тілесність і про ПБІ.

Егоцентрична мова стає виразом набуті дитиною здатності символізувати. Ця здатність працює в місці фрустрації бажань і потреб у ПБІ та замінює об'єкти та похідні від них на символи. Здатність символізувати додатково надає можливість психіці пом'якшувати напругу і лягає в основу самоконтролю. Пізніше, у міру розвитку СП, егоцентрична мова забезпечує фракталізацію психіки завдяки тому, що створює нові і нові семіотичні виміри, які відбивають первинний, вторинний тощо простори, об'єднують їх, перетинають і розвивають. Зокрема, це сприяє змінам уявлення про батьківські особи і розвантажує первинні внутрішні об'єкти від лібідо, яке катектоване в них. Символи, які привласнюються батьківським особам (первинним значущим Іншим), стають ключовими. Вони посилюють або відміняють дії всіх інших символів та знаків. Надалі це впливає на ефект тунелювання.

Перехід сприйняття, уваги та Я-дитини в СП стає другим відчуженням від себе. Дитина зберігає і пам'ятає не амальгаму плинних переживань, не об'єкти з ПБІ та їхній вплив на формування Я, а символи, якими записані всі ці процеси і які їх подвоюють.

Головна відмінність СП від ППТ та ПБІ – це відмінність дискретності, яку задають символи від континуальності змішаних станів та процесів, яку ці символи відображають. Як тільки СП стає сформованим настільки, що дитина в змозі спиратися на нього, то вона починає відчувати все виключно через символи СП. Саме з цього моменту дитина психічно живе виключно у вимірах СП,

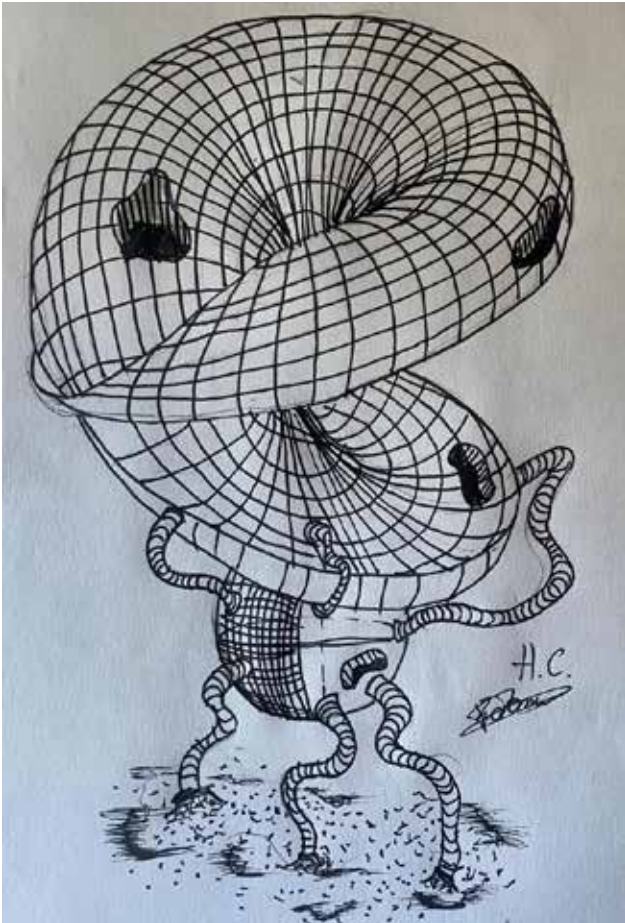
і це створює умови для розвитку менталізації (Bateman, & Fonagy, 2016). Навіть первинні нестачі і переповнення, коли їх опосередковує знакова система, сублімуються або знаходять додаткові шляхи символічного задоволення.

СП має низку особливостей. По-перше, це нескінченна кількість вимірів, які з'єднані між собою конекторами і відокремлені один від одного Я-відмежуваннями. Між різними вимірами існують асоціативні переходи, перетини та навіть області склеювання. По-друге, в СП ми захищаємося від втрати об'єктів і розпаду Я завдяки тому, що безкінечно створюємо нові і нові символи. Ці символи або асимптотично наближають нас до об'єктів втрати, але ніколи не стають ними (можуть тільки стати замість них), або породжують нові і нові сенси, які сповнюють та зв'язують саме Я. Вміння заслонитися та відбудуватися від смерті завдяки символам є специфічною здатністю Суб'єкта і відображає його розвинуті навички до символізування. По-третє, у другому відчуженні ми виходимо в простори подвоєння, потроєння і навіть побудови серіальних, множинних об'єктів. Тому про СП коректно говорити, що в ньому відбувається «множинне відчуження», хоча я пропоную зупинитися на терміні «друге відчуження».

Знакова і символічна системи дозволяють не тільки записувати історію Суб'єкта, перипетії його бажань та траєкторії зіставлення цих бажань із бажаннями Іншого, але й дозволяють також модифікувати бажання, потреби та сенси Суб'єкта. Важливо зазначити, що з моменту появи СП всі модифікації внутрішніх процесів та об'єктів фіксуються виключно завдяки його матеріалу. Саме в цьому просторі формується пам'ять у зрозумілій дорослому формі.

Коли семіотичний простір створено, то дитина починає жити в цій частині психіки і вже ніколи не повертається в попередні психічні простори. Оптика семіотичного простору організована за принципами семіотики, прагматики та семантики, і заглянути за її допомогою в те, що не має відповідних структур, не є можливим.

На Малюнку 4 зображена модель психіки, яка включає всі три простори. Внизу моделі розташований простір тілесності, який вхо-

Мал. 4

дить пуповинами в ПБІ. Саме через ці пуповини ПБІ годує тілесність сенсами, а тілесність сповнює ПБІ вітальністю. На наступному рівні сенсами годує вже не ПБІ, а СП, а ПБІ сповнює СП різними аспектами самоставлення і самовідношення. З Малюнку 4 бачимо, що ПБІ є лише частково визначеним простором і має обмежену сітку Я-відмежувань. У цьому просторі багато невизначеного і принципово не визначеного. Його особливість полягає у тому, що Суб'єкт навіть не знає, що саме в ньому не визначено. У своїй уяві про дорослого дитина тільки частково відчуває, наскільки відповідає їй. Подвійні об'єкти, складені з Я-ідеалів і ідеальних-Я, вносять плутанину не тільки в переживання дитини, але і в її самоідентифікацію. На третьому рівні те, що зображено як клітинки, відображає ментальні виміри СП. Клітинки (ментальні виміри) стикаються одна з одною, мають певні кордони і перетинання. На відміну від ПБІ в СП існує певна сітка Я-відмежувань майже в усіх менталь-

них вимірах. Самі виміри вже структуровані, а символи і похідні від первинних об'єктів, які ці виміри сповнюють, підпорядковані логіці мови та зчеплені між собою в асоціативні ланцюжки. Вони дозволяють як циркулювати сенсам всередині окремих ментальних просторів, так і переходити в інші простори. Асоціативні ланцюжки створюють своєрідні конектори та з'єднують елементи різних ментальних вимірів між собою. Окремі ланцюжки можуть перериватися Я-відмежуваннями або навіть блокуватися ними. Як правило, це пов'язано з психічними травмами або з асоціаціями, які потенційно виходять на ті чи інші заборонені сенси. Проте завжди існують обхідні, колатеральні шляхи з'єднання самих символів або похідних від первинних об'єктів. В останніх випадках не існує конекторів, які зв'язують два ментальні виміри напряму, а з'єднання вимірів відбувається завдяки довгим ланцюжкам сенсів.

З Малюнку 4 помітно, що в СП також присутні зяяння. Вони більш, ніж зяяння в ПБІ, структуровані культурними, соціальними і рольовими обмеженнями. Ці зяяння знаходяться на значних дистанціях від первинних зяянь ППТ, але, як і зяяння з ПБІ, вони отримують енергію саме з первинних нестач і переповнень. Вони є суттєвим відчуженням від первинних зяянь, викривлені сенсами ПБІ та СП, проте по силі нестачі або переповнення, яка їх характеризує, можна судити про силу первинних проте-зяянь. Раніше я казав, що проте-зяяння завдяки пуповинам-конекторам працюють як пилосос-компресор. Спочатку вони затягують і скидають напруження нестач і переповнень у ПБІ, чим посилюють силу бажань та потреб. Ця енергія трансмутується з тілесних зяянь у первинні сенси та самоставлення, і, навпаки, перші сенси повертаються у тіло (завдяки конверсії). Своєю чергою, ПБІ затягує менталізовані сенси з СП, і, відповідно, в СП відкриваються нові зяяння, отвори, які теж потребують закриття нестач і скидання переповнень. Так циркулює машинерія психічного апарату. При цьому нестачі і переповнення від простору до простору суттєво змінюються. У чуттєвій тканині вони пов'язані з напруженнями тіла; в ПБІ – з пошуком відповідностей ідеальних-Я влас-

ним Я-ідеалам (через що формується циркуляція нарцисичної енергії самоставлення); в СП вони культурно модифіковані і можуть бути «закриті» тільки соціально узгодженими способами задоволення. Разом із тим у всіх просторах існують зяяння, які принципово не можуть бути закриті. У ППТ це зяяння пов'язано з місцем, куди входила пуповина і яке після народження фізично закрито, а психічно ні; у ПБІ – це щілина між ідеальними-Я та Я-ідеалами, яка психічно переживається як «зазор у відповідності»; в СП – це екзистенційна або духовна порожнеча, яка не може бути закупорена ніякими внутрішніми або зовнішніми об'єктами, ідеями або концептами.

Описані зяяння належать до розряду фантомних. Той факт, що принципово не існує «пробок», якими можна їх закрити, є найважливішим моментом. Завдяки цьому нові зяяння відкриваються відразу, як тільки закриваються попередні. Із цього випливає також, що всі зяяння не можуть бути закритими одночасно. Вони мерехтять у постійній динаміці. Від кожного зяяння прокидається пуповина до відповідних отворам об'єктів, і це дозволяє скидати або отримувати енергію. Чуттєва тканина сповнена і потребує тілесної енергії; ПБІ – енергії ставлення і відношення (нарцисичне й об'єктне лібідо); СП – похідної або сублімованої від ставлення енергії сенсів.

Як тільки СП сформовано, Суб'єкт перебуває в ньому постійно. Це пов'язано з тим, що СП є найбільш безпечним простором для Суб'єкта. СП працює за принципом своєрідної смислової м'ясорубки, яка дозволяє молоти, перероблювати, ділити та узгоджувати будь-які сенси і символи з різних ментальних вимірів. На відміну від ПБІ, де дорослий формує плаценту і фасції між об'єктами, в СП це робить вже сам Суб'єкт за допомогою рефлексії та символічної функції.

Підсумуємо характеристики СП:

– Символічний простір є надбудовою над ПБІ і складається з нескінченної кількості ментальних вимірів, які з'єднані між собою конекторами та відокремлені один від одного Я-відмежуваннями.

– Виміри наповнені перехідними об'єктами, символами та знаками, поява яких первинно

пов'язана із запобіганням втраті материнської особи та розпаду Я. Символи подвоюють, потроюють та тиражують фігури перших Інших.

– Як тільки СП сформований, то Суб'єкт перебуває в ньому постійно. Попередні простори залишаються для нього трансцендентними; з ними можливий тільки опосередкований контакт у вигляді концептів про тілесність та про ПБІ.

– СП притаманний дискретний характер на відміну від ППТ та ПБІ, які мають низку континуальних змішаних станів та процесів.

– СП стає другим відчуженням від себе, завдяки якому дитина сприймає за себе не амальгаму плинних переживань, а символи, якими записані попередні процеси та стани.

– У СП існують зяяння, які за кількістю перевищують сукупну кількість зяянь з ППТ та ПБІ. Ці зяяння беруть участь у скиданні переповнень і закритті нестач СП, чим забезпечують циркуляцію психічної енергії.

– Особливість зяянь в СП у тому, що вони можуть бути закупорені тільки соціально узгодженими способами задоволення, але ніколи не можуть бути закриті одночасно, тому мерехтять у постійній динаміці.

– У СП існують такі психічні новоутворення, як рефлексія та символічна функція. За їхньою допомогою Суб'єкт формує плаценту і фасції між ментальними вимірами.

Семіотична плацента Я та плівка рефлексії

Рефлексія – погляд на себе з третьої позиції з наданням сенсу і ставлення – це таке психічне новоутворення, яке формується завдяки здібності Суб'єкта займати позицію Іншого. Сам СП стає своєрідною третьою позицією, і вона визначає принципову природу цього простору. Рефлексія є функцією СП, працює в площині самосуб'єктних відносин і створюється завдяки інтеріоризації особи Іншого, а також його ставлень до світу й об'єктів у ньому. Якщо в ПБІ дитина запозичує відношення Іншого до себе, об'єктів і похідних від них, то в СП вона здобуває здібність самостійно продукувати і виробляти ставлення до себе. У СП Суб'єкт позбавляється тотальної залежності від Іншого у самоформуванні. Завдяки рефлексії та символічної функції

Суб'єкт починає структурувати себе, виконує диференціальну функцію не тільки в СП, але і повертає її завдяки конекторам у ПБІ, чим доформовує простір бажань Іншого. Коли Суб'єкт починає формувати СП незалежно від Іншого (повноцінно це відбувається у підлітковому віці, сенситивному для розвитку рефлексії), він здобуває можливість до психічної сепарації.

Робота рефлексії полягає не тільки у створенні нових сенсів і відтворенні самовідношення та ставлення до світу та об'єктів у ньому, але й у формуванні зовнішнього контуру психіки – семіотичної плаценти – плівки, яка з одного боку обгортає СП, а з іншого – стає внутрішніми Я-відмежуваннями між ментальними вимірами. Особливість семіотичної плаценти у тому, що вона переробляє емоції і переживання в раціоналізації та ментальні конструкції. Якщо рефлексії не вдається перетравити певні стани та переживання, то вона обгортає їх нашаруваннями семіотичної плівки та ізолює. В останньому випадку формуються патогенні ядра. Коли семіотична плацента сформована, вона піддає аналізу та рефлексивній переробці все, що потрапляє у психіку. У цьому її захисна функція. Інша функція – формоутворююча – пов'язана з побудуванням внутрішніх (між ментальними вимірами) і зовнішніх (по контуру семіотичного простору) меж та Я-відмежувань.

У СП знаходяться посольства ПБІ та ППТ. Ці посольства топологічно подібні до структур відповідних просторів і є їхніми символічними проєкціями в СП. Посольство ПБІ складено з ментальних уявлень про первинні об'єкти, з прото-фантазій про взаємини з ними та між ними, із символізованих первинних почуттів. Представництво ППТ, своєю чергою, сповнено уявлень про «тіло-без-органів», раціоналізованих спроб досягнути континуальності первинних процесів та амальгами прото-станів, а також конструювання уявлень Іншого про тіло дитини. У СП Суб'єкт має справу з посольствами, а не безпосередньо з ПБІ та ППТ. Самі простори залишаються назавжди трансцендентними для СП і не доступні рефлексії та символічній функції. Але Суб'єкт ніколи не розпізнає підміни, і це приводить до того, що самі ППТ та ПБІ працюють у психіці

дорослої людини контрабандно. Вони надають енергію та змінюють динаміку психічних процесів у СП, але постійно залишаються за сценою.

У СП реконструюються також Я-об'єкти, які, своєю чергою, впливають на циркуляцію сенсів у ментальних вимірах. Семіотичні конструкції Я-об'єктів трансформують не тільки бажання та потреби в СП, але й завдяки попувінам-конекторам впливають на переформатування уявлень про первинні відносини з ПБІ і на чуттєву тканину з ППТ. Останнє пояснює існування процесів психічної конверсії. Тим не менш цей вплив – тільки відлуння того тиску, який значущі Інші здійснювали на Я немовляти у відповідний період. Вони визначали дитину, формували її психіку і годували її не тільки їжею, але й сенсами. Першою серед них була мати.

Ми не можемо досягнути матір як Я-об'єкт у психічному світі немовляти. Водночас ми стикаємося з проєкціями Я-об'єктів на зовнішніх осіб ще багато разів протягом життя. І ці зовнішні особи стають настільки впливовими, що отримують владу над нашим психічним світом і властивість визначати та доформовувати нас. За рахунок обтяження проєкціями вони стають тими, чийми об'єктами бажання ми хочемо стати, і вони підміняють наші бажання. Збоку це виглядає як феномен «захоплення іншою людиною». Але механізм у цього інший. Суб'єкт зіштовхується з одним із власних Я-об'єктів з ПБІ, який винесений назовні. Це один із проявів ефекту тунелювання.

Тунелювання та конектори. Патогенні ядра

До ефекту тунелювання ми відносимо закидання матеріалу через простір, коли 1) протуберанці чуттєвої тканини потрапляють у СП, або 2) відбувається інвазія матеріалу з ПБІ у семіотичну плаценту Я (зокрема, у сприйняття зовнішніх осіб та навколишнього світу). Перший варіант пов'язаний із вторгненням в СП сильних незнайомих сирих тілесних переживань, які ПБІ не встиг переробити, через нестачу функції внутрішніх Інших (Я-Об'єктів). Також вторгнення може відбутися тому, що частина ПБІ зруйнована або перевантажена і цей простір перестав

виконувати свої функції. Коли сирий тілесний матеріал потрапляє в семіотичну тканину у непереробленому вигляді, він рве її. Другий варіант – інвазія матеріалу з ПБІ у семіотичну плаценту Я – відбувається завдяки перенесенню і пов'язаній з інфляцією символічній функції або дефіциту рефлексії. Інвазії атакують наші уявлення про зовнішніх осіб, і вони стають подвійними у смисловому та часовому розумінні. Це означає, що не тільки зовнішня особа опиняється на тлі Я-Об'єкта, який стає за цією особою і надає їй силу та владу, але і сам Суб'єкт теж набуває подвійного статусу: а) залишається тим, ким він є; б) виступає також у ранньому віці з минулої сцени.

На відміну від тунелювання, конектори з'єднують простори, які знаходяться поруч: ППТ із ПБІ, а ПБІ з СП. Крім того, конектори сполучають виміри у СП – всі ці клітинки на стрічці Мебіуса (Малюнок 4). Конектори забезпечують природний перехід і безпечну циркуляцію психічного матеріалу.

Розгляну обидва феномени більш детально.

У квантовій фізиці відомий ефект, який пов'язаний з тунелюванням елементарних частинок. Це специфічне явище, коли частинки переміщується у просторі таким чином, що долають непереборні перешкоди. Вони зникають в одній частині фізичного простору і з'являються в іншій. У психіці також існує ефект, коли частина психічного матеріалу зникає в одному місці психіки і з'являється в іншому (долаючи проміжний простір). Це забезпечується двома механізмами. Перший з них пов'язаний із силою та напругою сирого матеріалу, який завдяки тиску зсуває конектор-пуповину у наступний простір і цей матеріал евакуюється туди без попередньої переробки. Другий механізм пов'язаний із ситуативною або постійною слабкістю простору, який іде наступним. Його Я-відмежування не в змозі утримати конектори-пуповини, і вони перескакують на простір вище. І знову ж таки матеріал евакуюється без попереднього опрацювання, що небезпечно для психіки і травмує тканину відповідного простору.

Тунелювання можливе між ППТ і СП, а також між ПБІ і тією частиною семіотичного простору, яка є межевою, безпосередньо відображає реальний світ і знаходиться на

екрані плівки рефлексії (семіотична плацента Я). При тунелюванні психічний матеріал зберігає властивості того простору, звідки він з'явився. Зокрема, інвазія з ППТ є вторгненням сирого, тілесного, неструктурованого, синкретичного матеріалу в структурований світ СП. Вона руйнує структуру у місці інвазії і стає психічною травмою для Суб'єкта. Це місце оточується системою захисних механізмів, обгортається нашаруваннями семіотичної плівки і капсулюється. Психічна травма є важкою для психіки тому, що містить велику кількість психічної енергії. З часом вона перетворюється на патогенне ядро (ПЯ). Вторгнення матеріалу з ПБІ викривлює сприйняття реальних осіб, які оточують Суб'єкта, і робить його фундаментально залежним від цих осіб. Цей феномен відомий у психоаналізі у вигляді перенесення або проєктивної ідентифікації.

Перенесення або проєктивна ідентифікація – це механізми, які дозволяють переносити Я-Об'єкти на зовнішніх осіб, з якими Суб'єкт має реальну взаємодію або стосунки. При цьому зовнішні особи набувають не тільки безпрецедентне значення для Суб'єкта, але і владу над ним. Завдяки Я-Об'єктам вони здобувають право надавати значення тим чи іншим внутрішнім або зовнішнім подіям / особам, а також можливість переформатувати психіку Суб'єкта, зокрема цінності і бажання. Тунелювання будь-якого внутрішнього об'єкта в зовнішню особу робить її подвійним об'єктом для Суб'єкта. Особливість цього процесу ще і в тому, що Суб'єкт не знає про те, який Я-Об'єкт він тунелював у зовнішню особу. Суб'єкт взагалі не розуміє, що відбулося тунелювання з ПБІ, а дізнається про нього опосередковано – по тому перенавантаженому значенню, надцінності, яку набуває для нього та чи інша особа. Раціоналізації, які Суб'єкт використовує при цьому, заспокоюють, але не захищають від вторгнення Іншого, яке у випадку тунелювання з ПБІ сприймається як інвазія ззовні. Перенесення Я-Об'єктів у зовнішню особу наділяє її особливим статусом і масштабною енергією, яка посилює будь-який вплив Іншого на декілька порядків.

Інший, посилений Я-Об'єктами, проламує і зминає семіотичний простір Суб'єкта.

У Суб'єкта формується надзвичайна залежність від Іншого з подібним статусом. Психіка першого підлаштовується під другого в бажанні бути означеним. Цікаво, що подвійний об'єкт не розпізнається як подвійний. Суб'єкт сприймає його як значущий, але списує це на «особливі почуття». Річ тут не у важкості припустити і сказати: «У тобі я бачу свою (-го) маму / тата / ідеалізовану частину себе / частковий Я-об'єкт (груди) тощо». Когнітивно Суб'єкт може помислити про це і припустити цю гіпотезу у власному семіотичному просторі. Що він не може усвідомити – це відчуття тотальної залежності і підпорядкованості Я-Об'єкту. І коли цей об'єкт тунельовано в Іншого, то останній набуває надзвичайних здібностей у психічному просторі Суб'єкта. При цьому психіка стає принципово відкритою і доступною по відношенню до впливу Іншого.

Якщо тунелюється матеріал із ППТ в СП, то ефект катастрофічний. У місці, куди відбулося тунелювання чуттєвої тканини, виміри зминаються і викривлюються зсередини. Вторгнення ПБІ викривлює уяву про реальність і приводить до переінвестування лібідо в особи зовнішнього світу. Завдяки тому, що психіка намагається реінтегрувати свій матеріал, він затягується зворотно і ззовні зминає та спотворює семіотичну плаценту Я.

Конектори з'єднують між собою виміри в рамках СП завдяки асоціаціям та конотаціям або сполучають сусідні простори між собою завдяки конекторам-пуповинам у точках пристібки (поняття введено Ж. Лаканом (Lacan, 1988a)). Конектори в СП виступають аналогом роздоріжжя, коли сенси починають текти в двох, трьох і більше напрямках одночасно і при цьому впливають на шляхи один одного та змінюють їх. Крім конекторів, в СП існують такі подвійні об'єкти, які мають дві-три або більше граней, якими вони знаходяться в різних вимірах. Ж. Дельоз називав їх нон-сенсами або словами-гаманцями (Deleuze, 1969), а М. Мамардашвілі – словами-валізами (Мамардашвілі, 1994).

Коли конектори з'єднують два сусідніх простори між собою, то вони перекидають матеріал з одного простору в інший і навпаки. Наприклад, завдяки конекторам-пуповинам

вітальність із ППТ потрапляє в ПБІ, а у зворотному напрямку відправляються первинні сенси; конектори з ПБІ відправляють в СП самоставлення і самовідношення, а назад повертаються менталізовані сенси. Конектори та система Я-відмежувань забезпечують цілісність та безперервність роботи психіки. Навпаки, тунелювання пов'язане з дірчастими Я-відмежуваннями, руйнує психіку в її локальних фрагментах і сприяє формуванню патогенних ядер (ПЯ).

Патогенне ядро – це психічний феномен, який формується у результаті тунелювання первинного, «сирого» матеріалу з ППТ або з ПБІ через простір, відповідно, у СП або у плівку сприйняття реальності. Суттєва особливість цього феномена у тому, що він складається з матеріалу, якій не встигли переробити символічна функція і рефлексія СП. Семіотичний простір захищає свою структуру й ізолює ПЯ завдяки тому, що обгортає його нашаруваннями семіотичної плівки. ПЯ є важким для СП елементом та містить велику кількість неопрацьованої психічної енергії. Завдяки своїй вазі ПЯ притягує до себе будь-які асоціації з будь-якого виміру СП. Саме тому, про що б не говорила людина, вона завжди говорить про свої ПЯ. Але у ПЯ є і більш суттєвий вплив на СП: патогенні ядра викривляють та вивертають силові лінії СП та закручують сам СП у форму стрічки Мебіуса. Поверхня стрічки Мебіуса показує, що якщо Суб'єкт буде йти по ній завдяки власним асоціаціям, то як би він не відволікався від первинної теми, як би далеко не заходив, але завжди повертається в точку, з якої почав. Асоціації переводять із зовнішньої поверхні СП на внутрішню і навпаки, вони відводять від теми і повертають до неї, наближають до ПЯ і відволікають від них, але це завжди рух по безперервній внутрішньо-зовнішній поверхні.

Особливість ПЯ ще і в тому, що їх принципово не можна означити повністю. Вони завжди мають символізуємий і несимволізуємий складники. У даному контексті означити або символізувати ПЯ – це означає перетравити, символізувати і зняти зайву енергію. Принципово несимволізуєма частина ПЯ укорінена в організмі і є частиною «тіла-безорганів». Наприклад, частину ПЯ ми можемо

символізувати у спогадах, фантазіях, уяві або аналітичних конструкціях та інтерпретаціях, а частину – відчуті як задишку, напруження або спазм. «Тіло-без-органів» приєднується до СП в точках ПЯ.

Висновки. Запропонована модель психіки включає декілька просторів і низку психічних феноменів, завдяки яким простори з'єднуються, які їх сповнюють і дають змогу циркулювати психічній енергії.

До просторів психіки належать: 1) Психічний простір тілесності (ППТ), або чуттєва тканина; 2) Простір бажань Іншого (ПБІ); 3) Семіотичний простір. Серед феноменів, які сполучають і надають форму та структуру психічним просторам, існують: 1) психічна плацента; 2) семіотична плацента Я та плівка рефлексії; 3) тунелювання та конектори (психічні пуповини); 4) патогенні ядра.

ППТ є амальгамою цілісних і недиференційованих переживань та зяянь, розрізнити і розділити які психіка цього періоду не має можливості. Зяяння являють собою психічні репрезентації тілесних отворів, і немовля відчуває в них напругу, відчай та жах розпаду. Спроба долати жах розпаду приводить до формування Прото-Я, яке є ефектом межі між амальгамою та зяяннями. ППТ сповнює наступні простори енергією, а самі вони відбруньковуються і зростають із чуттєвої тканини ППТ.

ПБІ – це психічне новоутворення 4–6 місяців, яке є надбудовою над ППТ і контактує з ним завдяки системі пуповин-конекторів. Конектори тягнуться до внутрішніх репрезентацій Інших (Я-Об'єктів) і закривають зяяння завдяки контакту з Іншими. ПБІ наповнено внутрішніми об'єктами, які є інтеріоризацією зовнішніх фігур та їх частин, а також похідних від них. Фігури та внутрішні об'єкти, які допомагають формувати Я, стають Я-об'єктами. Саме вони беруть участь у формуванні первинних Я-відмежувань та створенні потреб та бажань в їх окремоті. Пуповини-конектори працюють в обидві сторони, діють за принципом пілососа-компресора та задають мерехтіння зяянь у вигляді бажань і потреб у просторі ПБІ. Завдяки конекторам сенси потрапляють у ППТ, а ПБІ сповнюється вітальністю. Водночас у ПБІ завжди залишається зяяння, яке

принципово не можливо закрити (фантомне зяяння). Нескінчені спроби закрити його приводять до появи серіальних об'єктів, часткових об'єктів та похідних від них.

СП являє собою структуровану надбудову над ПБІ і складається з нескінченної кількості ментальних вимірів, які з'єднані між собою конекторами та відокремлені один від одного цілісними Я-відмежуваннями. Сам перехід із ПБІ в СП відбувається за рахунок фантазування і створення перехідних об'єктів на фоні усвідомлення дитиною своєї відокремленості від Іншого і символічного запобігання втраті материнської особи та розпаду Я.

Зяяння в СП перевищують за кількістю сукупну кількість зяянь із ППТ та ПБІ. Саме тому напруга в кожному з них менша, ніж напруга в зяяннях із ПБІ або з ППТ. Закрити зяяння в СП можливо тільки соціально узгодженими способами задоволення. Після формування СП Суб'єкт перебуває в ньому постійно і відчуває себе захищеним сенсами, плівкою рефлексії та символічною функцією психіки. Контакт із попередніми просторами можливий тільки в опосередкованому вигляді. Суб'єкт контактує з окремими ментальними вимірами, наповненими концептами про тілесність або про ПБІ. Самі простори ППТ та ПБІ назавжди залишаються трансцендентними для Суб'єкта. Пов'язано це з формуванням нової оптики сприйняття і тим, що СП має дискретний характер на відміну від ППТ та ПБІ, які суттєво перебувають у континуальних станах та процесах. Разом із тим один з парадоксів психіки полягає у тому, що ці трансцендентні простори є водночас іманентними для СП. Вони наповнюють СП психічною енергією та самоставленням.

Додатково підкреслимо, що ПБІ і СП стають просторами, в яких Суб'єкт відчужений від самого себе. У ПБІ первинна психіка регулюється і трансформується Іншими і частковими об'єктами (за М. Кляйн (Klein, 1997)); в СП – рефлексією та символізацією, які формуються у якості представників Великого Іншого (закону, культури та мови). Водночас відбрунькування цих просторів стає запорукою такого розвитку психіки Суб'єкта, завдяки якому він входить у соціальний і культурний простори людства.

Список літератури:

- Бергсон, Анрі (2010). Творча еволюція [L'Évolution créatrice] : Київ : Видавництво Жупанського. 318 с.
- Виготський, Л. (1984). Історія розвитку вищих психічних функцій. Т. 3. С. 6–58, 302–313.
- Віннікот, Д. (2021). Сім'я та розвиток особистості. Мати та дитина. Сварог.
- Дельоз, Ж., Гватарі, Ф. (1996). Капіталізм і шизофренія: Анти-Едіп. Київ; Карме-Сінто.
- Лем, С. (2017). Солярис. Кальварія.
- Максименко, С. (2000). Генетична психологія. Київ.
- Мамардашвілі, М. (1994). Про психоаналіз. Лекції. *Логос*. № 5. С. 123–140.
- Пустовойт, М. (2024). Час як внутрішній об'єкт. *Ukrainian Psychoanalytic Journal*. Vol. 2 No. 1. <https://doi.org/10.32782/upj/2024-1-4>
- Ammon, G., Schibalski-Ammon, K. (1984). Psychodynamics and ego structure in skin disease.
- Ammon, G. (1984). Die Bedeutung des Körpers im ganzheitlichen Verständnis der humanistischen Dynamischen Psychiatrie [The importance of the body under the holistic aspect of humanistic dynamic psychiatry]. *Dynamische Psychiatrie*, 17(4), 339–356.
- Anzieu, D. (1995). *Le Moi-peau*. Dunod. 304 p.
- Bateman, A., Fonagy, P. (2016). *Mentalization-Based Treatment for Personality Disorders: A Practical Guide*
- Bion, W. (1963). *Elements of Psycho-Analysis*. London, William Heinemann Medical Books Ltd, 166 p.
- Bowlby, J. (1999). *Attachment. Attachment and Loss*. vol. 1. 2nd ed. New York : Basic Books.
- Deleuze, G. (1969). *Logique du sens*. P.: Minuit.
- Freud, S. (2014). *On Narcissism: An Introduction*.
- Freud, S. (2013). *Observations On Transference-Love*. Routledge.
- Freud, S. (2010). *The Ego and the Id*.
- Freud, S. (2003). *Modern Classics Beyond the Pleasure Principle: And Other Writings*. Penguin Books.
- Green, A. (1990). *La folie privée: Psychanalyse des cas-limites*. Gallimard. 432 p.
- Heidegger, M. (2006). *Sein und Zeit*. Tübingen : Max Niemeyer Verlag.
- Kant, I. (2004). *Fundamental Principles of the Metaphysic of Morals*.
- Klein, M. (1997). *Envy and Gratitude and Other Works, 1946–1963*.
- Kohut, H. (2002). *Treating the Self: Elements of Clinical Self Psychology*, Ernest S. Wolf.
- Kohut, H. (2000). *Analysis of the Self: Systematic Approach to Treatment of Narcissistic Personality Disorders*, International Universities Press.
- Lacan, J. (2017). *Formations of the Unconscious: Book 5: The Seminar of Jacques Lacan by Jacques Lacan*. Polity Press.
- Lacan, J. (1988a). *The Seminar : Book 3. The Psychoses*. W. W. Norton & Company.
- Lacan, J. (1988b). *The Seminar : Book 2. The Ego in Freud's Theory and in the Technique of Psychoanalysis*. W. W. Norton & Company.
- Lacan, J. (1991). *The Seminar : Book 1. Freud's Papers on Technique*. W. W. Norton & Company.
- Lacan, J. (2007). *Écrits: The First Complete Edition in English*. W. W. Norton & Company.
- Lewin, K. (1951). *Field theory in social science*. New York : Harper.
- Loch, W (1981). *Triebe und Objekte – Bemerkungen zu den Ursprüngen der emotionalen Objektwelt*. *Jahrbuch der Psychoanalyse* XII, 54–81.
- Piaget, J. (2001). *The Language and Thought of the Child*. Taylor & Francis.
- Spitz, R. (1965). *The first year of life : a psychoanalytic study of normal and deviant development of object relations*. New York : International Universities Press.

Анотація. Стаття присвячена обговоренню психіки і побудови її моделі розвитку та функціонування у ранньому онтогенезі. Зокрема, розглядаються і співвідносяться три простори психіки: Почуттєвий простір тілесності, Простір бажань Іншого та Семіотичний простір. Проаналізовано логіку, знакову систему і зміст кожного з просторів. Окремо висвітлено зв'язки між трьома просторами та їхній вплив один на одного. Нові поняття, серед яких «психічна пуповина», «психічна плацента», «семантична плацента», «психічний конектор», «психічне тунелювання», дістали визначення і знайшли своє місце у структурній моделі психіки. Уточнено роль Іншого у формуванні психічних просторів. Зокрема, висвітлено функцію Іншого як психічної плаценти, прото-Я немовляти, перших Я-відмежувань. Описано зв'язок первинних внутрішніх об'єктів, Я-об'єктів та похідних від них із відтворенням перших символів. Обговорено ментальні виміри, зміст та форму Семіотичного простору. Патогенні ядра отримали подальше вивчення та аналіз. Їхній вплив на кривизну Семіотичного простору обґрунтовано

і доведено. Додатково з'ясовано трансцендентно-іманентну природу Почуттєвого простору тілесності та Простору бажань Іншого по відношенню до Семіотичного простору. Розглянуто роль психічних з'янь і їх соматичних відповідників у формуванні психіки. Окремим змістом статті стало обговорення символічної функції та плівки рефлексії як захисних інструментів від відчаю та розпаду Я.

Ключові слова: психіка, розвиток психіки, модель психіки, простори психіки, чуттєва тканина, тунелювання, конектор, психічна пуповина, психічна плацента, семіотична плацента, символічна функція, плівка рефлексії, з'явання у психіці.

Abstract. The article is devoted to the discussion of the psyche and the construction of its model of development and functioning in early ontogenesis. In particular, three spaces of the psyche are considered and correlated: the Sensual Space of Corporeality, the Space of the Desires of the Other, and the Semiotic Space. The logic, sign system, and content of each of these spaces are analyzed. The connections between the three spaces and their influence on each other are highlighted separately. New concepts, including “psychic umbilical cord,” “psychic placenta,” “semantic placenta,” “psychic connector,” and “psychic tunneling,” are defined and find their place in the structural model of the psyche. The role of the Other in the formation of psychic spaces is clarified. In particular, the function of the Other as a psychic placenta, the proto-ego of the infant, and the first ego-separations are highlighted. The connection between primary internal objects, ego-objects, and their derivatives with the reproduction of the first symbols is described. The mental dimensions, content, and form of the Semiotic space are discussed. Pathogenic nuclei are further studied and analyzed. Their influence on the curvature of the Semiotic space is substantiated and proven. Additionally, the transcendently immanent nature of the Sensory space of corporeality and the Space of desires of the Other in relation to the Semiotic space is clarified. The role of mental gaps and their somatic counterparts in the formation of the psyche was considered. A separate part of the article was devoted to the discussion of the symbolic function and the film of reflection as protective tools against despair and the disintegration of the Self.

Key words: psyche, development of the psyche, model of the psyche, spaces of the psyche, sensory fabric, tunneling, connector, psychic umbilical cord, psychic placenta, semiotic placenta, symbolic function, film of reflection, gaps in the psyche.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0